

Звичайно, останню крапку щодо правомірності того чи іншого слова поставить лише час, лише з часом ми дізнаємося, чи має право певне слово на існування, проте суцільне засилля іншомовних новотворів та й власне українських мовних покручів справляє дуже сумне враження. Тому редактори, журналісти повинні бути дуже обережними при творенні okazіonalізмів, мусять бути вимогливими як до себе, так і до інших та не плодити непотрібні новотвори, тим більше, якщо цього не вимагають закони жанру, стилістичні умови

Отже, творці мусять відповідати за сказане, а тим більше створене слово.

¹Пономарів О.Д., Різун В.В., Шевченко Л.Ю. та ін. Сучасна українська мова. – К.: Либідь, 2001; ²Колоїз Ж.В. Семантичні неологізми як результат семантичної деривації // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2005; ³Шаповалова Г. Лексичні та семантичні неологізми в мові сучасної української преси // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Зб. наук. праць Ужгородського держ. ун-ту. – Ужгород, 2000; ⁴Караванський А. Пошук українського слова або боротьба за національне «Я». – К., 2001.

М.Л.Штельмах, асп.

ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВНОГО ЖАНРУ В СИСТЕМІ СТИЛЮ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У статті розглянуті загальні типологічні особливості жанру в стилі масової інформації.

The main focus of the article is concerned the general typological features of the genre in the mass media style.

Розмежування понять мови і мовлення у лінгвістиці останнього десятиріччя призвело до реорганізації та теоретичного переобґрунтування поняття „жанр”. Послідовники комунікативного підходу в лінгвістиці, який набув наукового підґрунтя в теоретичних трактатах М.Бахтіна, розглядають мовні явища „не в аспекті їх системно–структурної організації, а в „психокогнітивному вимірі „тут і тепер” живої комунікації”¹.

Завдяки такому „живому” ракурсу наукової мотивації поняття „жанр” почало активно функціонувати не лише як явище мови, але як і мовленнєвий феномен. З’явилося очевидне розрізнення

термінологічної конотації „мовний” і „мовленнєвий”, що, в свою чергу, призвело не тільки до появи нових понять, але і до їх поплутання.

Мета нашого дослідження – дати функціонально – обґрунтоване визначення поняття „жанр”, виходячи з його основних типологічних характеристик, а також аспектологічно означити особливості жанру в найбільш динамічній сфері суспільної комунікації – сфері масової інформації, мовним відображенням якої є мас–медійний стиль.

Об’єктом наукового вивчення є саме поняття „жанр” як визначальна, продуктивна одиниця в системі мовних явищ і категорій. **Предметом** дослідження – типологічні характеристики жанру в стилі масової інформації.

Актуальність нашого дослідження полягає в науковому обґрунтуванні дискусійного і до кінця невизначеного статусу функціонального поняття „жанр”. Окрім того, актуальним до цих пір у лінгвістиці залишається питання чіткої структуризації й характеристики типологічних особливостей жанру в системі стилю масової інформації.

Активний послідовник і вітчизняний теоретик у сфері комунікативної лінгвістики Ф. Бацевич твердо стоїть на позиції того, що поняття мовленнєвого жанру „увійшло в науковий обіг як загальнофілологічне, таке, що поширюється на весь універсам текстів, більше того – на універсам між особистісного спілкування”². Тобто мовленнєвий жанр усвідомлюється дослідником як визначальне поняття в теорії комунікації, як всеохопна форма узагальнення для результатів мовленнєвої діяльності, кожен з яких генетично є висловлюванням. Наприклад, жанр прохання, жанр наказу тощо. Формується ціла теорія мовленнєвих жанрів, основою якої є мовленнєва діяльність людини. Ця діяльність зосереджена на продукуванні нескінченної кількості висловлювань, які диференціюються за їх мовленнєвою мотивацією, тобто зверненням до адресата, на певні формати, названі у вітчизняній мовленнєвій теорії жанрами.

Не можна не погодитися з тим, що комунікативний підхід на сучасному етапі вивчення лінгвістичних явищ є цілком функціональним, оскільки виявляє не лише структурні характеристики, але й їх „живу” мотивацію та трансформацію: когнітивні процеси творення тих чи інших висловлювань, механізм їх

втілення, впливу на свідомість адресата та ін. Така позиція є вельми актуальною сьогодні. Проте, якщо уважно просканувати усю систему теоретичних понять комунікативної, тобто мовленнєвої, лінгвістики, взявши до уваги розробки в цій сфері зарубіжних науковців, таких, як Дж. Остін і Дж. Серль, то можна визнати дискусійним поняття „жанр” стосовно мовленнєвої практики людини. У своїй мовленнєвій теорії Дж. Остін, наприклад, подібні за мовленнєвою мотивацією апеляції до адресата висловлювання називав актами, що цілком виправдовує їх термінологічне визначення, беручи до уваги саме комунікативний аспект³. Поняття „жанр” почало фігурувати в мовленнєвих теоріях, починаючи з М.Бахтіна, який не давав чіткої дефініції цього терміну, і вживав його з огляду на універсальну розповсюдженість цього поняття у філологічній терміносистемі⁴. Пізніше послідовники комунікативного підходу в лінгвістиці запозичили цей термін, не задумуючись над тим, що поняття „жанр” виникло в надрах структурної поетики, а пізніше зафіксувалося в теорії стилістики, і аж ніяк не може задовольняти потреби мовленнєвої лінгвістики, оскільки не відображає ті наукові нюанси в своїй феноменальній структурі, які б хотілося бачити науковцям – комунікативістам.

Поняття „жанр” в лінгвістиці означає не просто сукупність текстів та їх побудову за спільними формальними принципами. Жанр є структурною одиницею, він є системним поняттям, форматом, який об’єднує і визначає глобальні лінгвістичні явища, в контексті яких фігурують висловлювання лише на принципах будівельних сегментів. Іншими словами, висловлювання не може бути жанром. Воно може бути формою, актом, який має спільну мовленнєву мотивацію і структуру відтворення для інших подібних висловлювань. І тоді цілком правильно з огляду на термінологічну визначеність вживати поняття „мовленнєва форма”, „мовленнєвий акт”. Для поняття „жанр” масштаб висловлювання системно малий і не функціональний. Це все одно, що розрізняти й уподібнювати лапи птахів, й виводити це в поняття виду.

Окрім того, беручи до уваги генетичний контекст виникнення поняття „жанр”, можна з впевненістю сказати, що цей феномен належить цілком і повністю до структурної лінгвістики, зокрема – лінгвостилістики, і в контексті мовленнєвих явищ вживатися не може. Адже мовлення – це живі когнітивні процеси вербалізації, позначені певною відносністю у відтворенні певних схем і структур.

Мовлення передбачає здебільшого прості форми для наслідування, а не складні жанрові системи. У цьому полягає головне розрізнення категорій мови і мовлення.

Найбільш динамічна і визначальна на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства сфера живої суспільної комунікації – мас–медіа, в структурно–стилістичному плані представлена функціональним стилем масової інформації, а також цілою системою жанрових форматів, відносно зведених до функціонально – зручної трихотомії: інформаційна група жанрів, аналітична та художньо–публіцистична. Відносність цієї трихотомії пояснюється взаємодією жанрів, яка передбачає ситуативний перехід типологічних ознак із одного жанру в інший.

М.Черепанов з цього приводу зазначає: „Жанр – категорія глобально – суттєва, реальне буття змісту. Тому вибір тієї чи іншої форми не може бути випадковим”. І якщо таке трапляється, продовжує свою думку дослідник, то це означає, що перед нами – або „стилістичний прорахунок” або коливання й зміна суттєвих ознак в бік того чи іншого жанрового формату⁵.

Зважаючи на те, що проблема вивчення й структуризації типологічних характеристик жанру в системі стилю масової інформації залишається предметом активних лінгвістичних пошуків, то більшість питань є відкритими й дискусійними. Так, наприклад, сама термінологічна визначеність стилю в деяких наукових працях ще й досі ґрунтується виключно на понятті публіцистики. Окрім того, жанрова диференціація стилю є настільки відносною, що суперечки з приводу функціонального навантаження того чи іншого жанру, інколи виявляються несуттєвими.

На нашу думку, така наукова перманентність стилю пояснюється активним функціональним статусом сфери масової комунікації. Це дозволяє варіювати в дослідженнях різні підходи й класифікувати ті самі явища по–різному. З наукового погляду це означає як прогресивність в дослідженнях, так і руйнівність. Ми спробуємо коротко навести основні типологічні характеристики мас–медійного жанру, базуючись на конструктивних засадах функціональної стилістики.

М. Черепанов зазначає, що жанри „виникли не за бажанням теоретиків, в тиші кабінетів, – вони породжені творчою практикою, потребами розкривати життєві явища в їх розмаїтті, з максимальною ефективністю бути в житті, впливати на нього”⁶. Несподіваний

висновок стосовно генезису жанру як структури роблять Г. Гачев і В.Кожинів. На їх думку, „будь-яка художня форма є...не що інше, як художній зміст, який зазнав опредметнення”⁷. Це означає, що в момент зародження жанрів зміст текстів зумовлював його форму. Тобто, наприклад, для ліричної пісні був характерний лаконічний вияв емоцій, що й зумовив пізніше жанровий формат.

Для стилю масової інформації характерними є різні за складністю структури і мовної сублімації жанри. Вони настільки різні, що об’єднує їх лише спільна прагматична спрямованість текстів, яка полягає в агітаційному впливі на адресата. Окрім того, усний варіант мас-медіа запозичує писемні версії жанрових форм і трансформує їх вже залежно від потреби наблизити до розмовного варіанту викладу мовного матеріалу.

Для жанру стилю масової інформації важливим є взаємозв’язок змісту й первинної форми, тобто взаємозв’язок ідеї, замислу і системи понять, в яких реалізується зміст. Жанр – це вторинна форма реального буття змісту в мас-медіа. Це означає, що перед тим, як здійснюється процес творення тексту, існує стадія вилучення інформаційного потоку, на якій автор в ролі журналіста формує певний знаковий простір, який потім синтезує в конкретну жанрову структуру.

Якщо звернутися до типу структури, то тут, на думку М.Черепанова, ми маємо справу з достатньо формальними якістьми. Типи структур перебувають під впливом законів формальної логіки, яка, як відомо, вивчає „акти мислення з боку їх логічної структури або форми, тобто не залучаючи конкретний зміст думок, а вичленовуючи тільки загальний спосіб зв’язку частин цього змісту”⁸.

Одним словом процес народження і функціонування жанрів стилю масової інформації позначений активною тенденцією як змістової, так і мовної формалізації, яка призводить до народження загальних відтворюваних структур. Наприклад, короткий аналіз подій без їх детального розгляду формує жанр аналітичного огляду. Так само, найперший жанр стилю масової інформації – замітка утвердилася як структура внаслідок формалізації головного її змісту – повідомлення про події і факти.

Жанр стилю масової інформації також позначений мотиваційною функцією. Іншими словами, практика творення текстів не може бути нейтральною стосовно мети. Так, наприклад, жанр інтерв’ю націлений на вилучення інформації з адресата, а не обмін

нею. Якщо структура інтерв'ю буде побудована за принципом звичайного побутового діалогу без мотиваційного обґрунтування інформаційних полів обох адресатів, то таке інтерв'ю припиняє виконувати свою жанрову функцію, заради якої його створено. І в цьому випадку наявність жанрової форми не виправдане.

Як зазначає М.Черепанов, жанри стилю масової інформації диференціюються за характером об'єкта, який зазнає мовно-інформаційного висвітлення в процесі творення текстової структури. Якщо об'єкт в жанрі передбачає безпосереднє висвітлення дійсності (чисто інформаційне), то тоді мова йде про такі жанри, як замітка, репортаж, кореспонденція, огляд. До жанрів, які характеризуються опосередкованим висвітленням об'єкту належать рецензія, інтерв'ю, звіт і т.п.⁹

Опосередковане висвітлення передбачає застосуванням аналітизму і мовних засобів художності. За критерієм переважання аналітичності або художності, жанри стилю масової інформації зазнають подальшої диференціації, а внаслідок творчої практики, як зауважує М. Черепанов, жанрові структури впливають одна на одну, що спричиняє до гібридних текстових систем, які розрізняються за переважаючими типологічними характеристиками. Наприклад, якщо в статті рівень художнього висвітлення досягає деструктивного рівня, то така стаття може вважатися фейлетоном. Але, як зазначає М.Черепанов, подібна „нечистота жанрових структур” є цілком природною, і функцію балансу в даній ситуації відіграє якраз мета, тобто прагматична спрямованість жанру, що вирішує, в рамках якого жанрового формату представлений той чи інший текст¹⁰.

Також, на наш погляд, важливо додати, що детермінованість жанру в стилі масової інформації, як і в усіх інших представлена сукупністю всіх типологічних характеристик, як–от, форма, зміст, їх взаємодія, мета, ракурс висвітлення, мовні засоби і т.п.

Отже, жанр є структурною одиницею в теоретичному вимірі стилю, функціонує за правилами мовних критеріїв і має свою відтворену систему типологічних характеристик. Типологічні характеристики жанру в стилі масової інформації передбачають наявність взаємозв'язку форми й змісту, мети і мовного формату висвітлення об'єкту. Окрім того, слід пам'ятати, що взаємодія жанрів – безсумнівний факт. Вона визначається перехідністю в межах даного тексту типологічних характеристик різних жанрів. Ті ознаки, які мають переважну кількість, і визначають жанровий формат

тексту. Але, як зауважує М.Черепанов, не можна, виходячи зі стилістичних ознак, робити висновки про взаємодію жанрів, оскільки в статті чи огляді може виникнути елемент памфлету або фейлетону, проте він буде полягати не в іронічній характеристиці, а в окремому використанні методу сатиричної типізації. Дослідник акцентує свою увагу на цьому не випадково, „не з педантичних мотивів зберегти „чистоту” жанру”. Він говорить про те, що неправильне обґрунтування характеру взаємодії жанрів призводить до нівелювання кожного з них, до утвердження думки про обмеженість мовних ресурсів даної жанрової форми, про взаємозалежність в тих випадках, коли жанр володіє достатнім потенціалом структурних і мовних засобів для самостійного вирішення творчого завдання¹¹.

¹Бацевич Ф. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи. – Львів, 2005, – 5; ²Там само. – С.5; ³Дж. Остин. Слово как действие//Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1986. – Выпуск XVII. – С.86;⁴Бахтин М. Проблема речевых жанров // Бахтин М. Литературно-критические статьи. – М., 1986. – С. 428-472; ⁵ Черепанов М. Проблемы теории буддистистики. – М., 1973. – С.121; ⁶Там же – С.212; ⁷Там же – С.215; ⁸Там же – С.219; ⁹Там же – С.225; ¹⁰Там же – С.229; ¹¹Там же – С.230.

Д.В. Дергач, асп.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОНІМІВ У ТЕКСТАХ СТИЛЮ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У статті подається інформація про основні ознаки власних назв, специфіку їх функціонування та трансформації у текстах стилю масової інформації. Найпродуктивнішими виявилися процеси, пов'язані зі стилістичним потенціалом слова. Серед них можна виділити метонімію, порівняння, епітети, перифраз, а також використання прізвиськ.

The article touches upon the problem of the proper names' peculiarities, specificity their transformation in the texts of mass media style. The most extended were exposed the processes, connected with the stylistic potential of the word. Among them we can emphasize metonymy, simile, epithets, periphrasis and using the nicknames.

Власні назви посідають особливе місце в лексичній системі мови. Це зумовлюється, в першу чергу, головною їхньою функцією –